

Universitetet
i Stavanger

KAROLINE RØSTAD KARLSEN
VEILEDER: SASAN ZARGHOONI-HOFFMANN

Befolkningens kunnskap om Tolletatens maktbruk

Hvilken type makt kan Tolletaten utøve i en kontrollsituasjon, og hva kan befolkningen om Tolletatens maktbruk?

Bacheloroppgave 2024

Bachelor i toll, vareførsel og grensekontroll

Institutt for sikkerhet, økonomi og planlegging

Det teknisk-naturvitenskapelige fakultet

Bilde tatt av Karoline Røstad Karlsen

Sammendrag

Dette er en kvantitativ oppgave som ser nærmere på hvilken type makt tollere kan anvende i deres arbeidshverdag, og hva befolkningen kan om denne maktbruken. Oppgaven bygger på problemstillingen: *Hvilken type makt kan Tolletaten utøve i en kontrollsituasjon, og hva kan befolkningen om Tolletatens maktbruk?* Totalt 82 personer, fordelt på to grupper, har fått utdelt det samme spørreskjemaet, der 45 respondenter (54,9%) har svart. Svarene viser at respondenter i begge gruppene kan noe om regelverket som omhandler Tolletatens maktbruk, samtidig som det vises noe manglende kunnskap om temaet. Utvalget av befolkningen som deltok i denne undersøkelsen viser at flere har en grunnleggende kjennskap til regelverket som omhandler hvilken makt tollere kan anvende i sitt arbeid. Videre viser resultatene fra spørreundersøkelsen at kunnskapen om regelverket kunne vært bedre. Det er ikke utenkelig at dette gjelder større deler av befolkningen også.

Forord

Først og fremst må jeg rette en stor takk til min veileder, Sasan Zarghooni-Hoffmann. Takk for at du har vist interesse for oppgavens tema fra start og at du har støttet og motivert meg i arbeidet. Takk for all hjelp i denne skriveprosessen.

Takk til alle respondenter som tok seg tid til å svare på spørreskjemaet. Og takk til foreleseren og læreren som gjorde spørreskjemaet tilgjengelig for respondentene.

Takk til min samboer, mine venner og familie som har lest korrektur av oppgaven, og for å ha støttet meg i denne prosessen.

Stavanger, 15. mai 2024

Karoline Røstad Karlsen

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Forord	3
1. Innledning	6
1.1. Bakgrunn og aktualitet	6
1.2. Avgrensing og problemstilling	6
1.3. Oppbygning av oppgaven	7
2. Teori	7
2.1. Makt	8
2.2. Tolletatens oppgaver og regelverk	9
2.2.1. Tolletatens regelverk om bruk av makt	9
2.2.2. Vareførselsloven	10
2.2.3. Vareførselsforskriften	11
2.3. Tolletatens maktpyramide	12
2.3.1. Tilstedeværelse/presentasjon	13
2.3.2. Verbale kommunikasjonsteknikker	13
2.3.3. Verbal makt	13
2.3.4. Transport/pågrepsteknikker	13
2.3.5. Pepperspray	13
2.3.6. Nødvergeteknikker	14
2.4. Kontrollsituasjon	14
3. Metode	15
3.1. Valg av metode	15
3.2. Fremgangsmåte	16
3.2.1. Utforming av spørreskjema	18
4. Resultat	18
5. Analyse	20

5.1. Spørreskjema del 2 – Er det lov at tolleren gjennomfører dette?	20
5.2. Spørreskjema del 3 – Er det makt hvis tollere utøver disse handlingene?	21
6. Diskusjon.....	22
6.1. Respondentenes meninger om makt	22
6.2. Ulikheter mellom respondentenes svar om makt og maktpåstander	24
6.3. Viktig å kjenne til egne rettigheter angående maktbruk.....	25
6.3.1. Forskning på samfunnet.....	26
7. Avslutning	26
8. Litteraturliste.....	28
9. Vedlegg	32

1. Innledning

1.1. Bakgrunn og aktualitet

Alle som har vært på reise utenlands, har kommet gjennom tollene på vei tilbake til Norge. Det kan tenkes at hvor vant en er med å reise utenlands, kan spille inn på hvor godt en legger merke til tollene som står på grensene. De aller fleste vet nok at tollene som står på grensen kan kontrollere de som kommer inn i landet, samt at de har en form for makt. Det er derimot ikke sikkert at folk vet hva store deler av jobben til en tolltjenesteperson går ut på, eller hvilke former for makt tollene kan benytte seg av i arbeidet.

Gjennom to praksisperioder på studiet, samt flere samtaler med venner og bekjente, har jeg forstått at det er mange som har relativt begrenset kunnskap om Tolletaten, hva de gjør og hva de får lov til å gjøre, som følge av deres regelverk og arbeidsoppgaver. *Har de lov til å stille disse spørsmålene? Har de lov til å stoppe meg? Kan de åpne kofferten uten min tillatelse? Hva hvis jeg gjemmer ting i lommene, kan de sjekke der?* Dette er et lite utdrag av spørsmål jeg har fått høre gjennom praksis, eller samtaler med de jeg kjenner privat. Dette har gjort meg oppmerksom på mangelen av kjennskap til tollernes arbeidsoppgaver.

Hvor ofte man blir stoppet ved grensekryssing varierer fra person til person, og man kan anta at dette er faktorer som spiller inn på hva man vet og føler om Tolletaten. Jeg ønsker å undersøke hva folk kan om Tolletaten, og etatens mulighet for maktbruk i kontrollsituasjoner. Jeg vil også se nærmere på om det folk kan, samstemmer med regelverket Tolletaten jobber etter. I tillegg vil jeg se om respondentenes kunnskap om Tolletatens mulighet for bruk av makt, samstemmer med teoriene som er lagt til grunn for å beskrive maktbegrepet.

Tolletaten har mye kunnskap og mange oppgaver, der de kan anvende en form for maktbruk, som flere i befolkningen muligens ikke kjenner så godt til. Tollernes arbeidsoppgaver er å føre kontroll med varestrømmen til og fra Norge (Tolletaten, 2024). Disse oppgavene innebærer ofte kontakt med mennesker, da varer blir fraktet over grensen av mennesker. Tolletaten har ansatte som jobber ute på grensene og inne på kontor med import og eksport for å kontrollere varestrømmen til Norge (Tolletaten, u.å.).

1.2. Avgrensing og problemstilling

I denne oppgaven vil jeg ta for meg den maktbruken tollene kan anvende i kontrollsituasjoner. Jeg vil vektlegge kontrollsituasjoner i møte med mennesker der reisende bringer varer over grensen i form av privat bagasje. Dette blir vektlagt for å kunne se nærmere på hva befolkningen kan om denne type makt, og eventuelt deres egne opplevelser med en slik kontrollsituasjon.

Tolletaten kan også kontrollere brev og pakker, anvende røntgenmaskiner, de kan sjekke og kontrollere biler, andre kjøretøy, båter og fly, de kan benytte skiltgjenkjenningssystemer på grenseovergangene, og de kan benytte seg av tjenestehund i kontrollsituasjoner (vareførselsloven, 2022, kap. 8; vareførselsforskriften, 2022, kap. 8). Selv om dette er store deler av jobben til en toller, som også innebærer kontroll og en form for maktbruk, vil dette ikke vektlegges i oppgaven.

Jeg valgte å prioritere deler av arbeidsoppgavene som passer inn med Tolletatens mulighet til å justere deres bruk av makt. Med dette lagt til grunn har jeg dermed valgt å begrense oppgaven til kontroll av reisende, med privat bagasje. Denne avgrensingen har resultert i problemstillingen, *hvilken type makt kan Tolletaten utøve i en kontrollsituasjon, og hva kan befolkningen om Tolletatens maktbruk?*

1.3. Oppbygning av oppgaven

Besvarelsen starter med innledningen (1.), etterfulgt av et teorigapittel (2.) Her blir den relevante jussen forklart, samt andre sentrale begreper beskrives. I metoddelen (3.) vil valg av metode og oppgavens fremgangsmåte beskrives, før oppgavens resultatdel (4.) presenterer funnene fra spørreundersøkelsen. I analysedelen (5.) vil funnene sees i sammenheng med teorien som ligger til grunn i oppgaven. Deretter vil kapittelet om diskusjon (6.) bli presentert, der det vil drøftes rundt funnene opp mot problemstillingen i oppgaven. Til sist kommer avslutningen (7.), som skal samle og runde av oppgaven.

2. Teori

I denne delen av oppgaven vil begreper som skal anvendes gjennom oppgaven redegjøres for. Disse begrepene vil være essensielle i videre arbeid med funn og analysen av funn. Først vil maktbegrepet redegjøres for, før det tydeliggjøres hvilken type makt som vil være lagt til grunn gjennom oppgaven. Maktbegrepet vil gå igjen i spørreskjemaet som vil bli delt ut, samt i analysen av svarene. Det er derfor ønskelig å utheve definisjonen av makt som vil vektlegges i oppgaven. Videre vil Tolletaten, deres hovedoppgaver, deres lovverk og deres maktpyramide gjøres rede for. Tolletaten er en sentral aktør som vil omtales i denne oppgaven. Det vil være hensiktsmessig å kjenne til dem og deres lovverk før oppgavens analyse- og diskusjonsdel blir sett nærmere på. Deretter vil begrepet kontrollsituasjon redegjøres kort, dette for å gi en grunnleggende forståelse for hvilken situasjon som benyttes i eksemplene gjennom oppgaven.

2.1. Makt

Makt er et begrep flere har forsøkt å forklare tidligere. Robert A. Dahl var en amerikansk statsviter som forsøkte å definere begrepet makt. Han mente at dersom en aktør har makt over andre, kan aktøren få den andre parten til å gjøre det aktøren vil, selv om parten ikke nødvendigvis ønsker dette selv (Grindheim, 2011, s. 22). Den tyske sosiologen Max Weber har også kommet med en definisjon på makt. Weber mente at du har makt dersom du får noen til å gjøre noe de egentlig ikke vil (Ugelvik, 2019, s. 46). Makt kan omtales som en mulighet til å påvirke folks oppførsel og atferd til sin egen vilje (Lie, 2010, s. 16). Makt kan dermed forstås som en evne til å få til endring (Engelstad, 2009).

Makt kan utføres ved at man endrer sin atferd slik at den man snakker med, ønsker å gjøre det en sier fordi de vil følge normer. Ved å gjennomføre dette vil man få igjennom sine egne ønsker og egen vilje, ved at andre ønsker å være normative (Dahl, 2017; Ugelvik, 2019). Flere teoretikere forklarer derfor makt som en måte å få frem sine egne ønsker, selv om man kan oppleve motstand (Chriss, 2013). Videre kan makt forstås som en mulighet for både personer og organisasjoner til å påvirke andre i forskjellig grad (McShane & Von Glinow, 2021). Makt kan finnes i blant annet hersketeknikker, talemåter eller lovgivning (Engelstad, 2009).

En underkategori for makt, er sosial makt. Når to mennesker snakker sammen kan dette defineres som en relasjon, og Dahl (2017) poengterer at det vil alltid foreligge en form for asymmetri i denne relasjonen. Det han mener med dette er at en av partene vil alltid ha større mulighet til å utøve makt over den andre parten i relasjonen (Dahl, 2017, s. 126). Videre mener Dahl (2017) at den statusen man har i samfunnet, rollen man innehar eller det yrke man har, kan bidra til å gi en økt mulighet for å utøve makt. Et eksempel Dahl (2017) bruker er at leger kan ha makt på bakgrunn av sin utdannelse, og at dette faller inn under begrepet sosial makt. Dette kan tenkes å gjelde for Tolletaten også. De har en rolle som samfunnsbeskytter, de har en status som autoritetspersoner, samtidig som det er et yrke som utøver kontrollvirksomhet (Tolletaten, 2021).

Av definisjonene over, kan makt fremstå som et negativt ladet begrep. Makt blir beskrevet som noe som blir anvendt dersom man ønsker at andre skal handle med ens egne interesser i fokus. Følgelig kan det trekkes sammenhenger med tvang, da noen velger å benytte seg av fysisk makt for å få andre til å lystre. Makt er likevel mer enn ren tvang (Ugelvik, 2019, s. 46). Makt kan tas i bruk dersom man ønsker å påvirke andres handlinger. Makten kan utøves på en måte som får den andre parten til å opptre i samsvar med situasjonens normer (Ugelvik, 2019). For å

kunne inneha makt, bør man ikke si seg fornøyd med å tvinge andre til ens egen vilje. I stedet bør man forsøke å få makten akseptert av andre mennesker. Dette vil bidra med å gjøre makten legitim (Engelstad, 2009, s. 16). Dette samsvarer med Ugelviks (2019) påstand om at makt er mer enn tvang.

Engelstad (2009) forklarer at maktbegrepet har blitt kritisert tidligere for å være beskrevet for smalt. Videre forklarer han at dersom maktbegrepet blir forklart for vidt, kan i teorien alle sosiale aspekter være makt, og dersom alt er makt, er ingenting makt. Dersom alle har like mye makt, vil egentlig ingen ha makt, og maktbegrepet kan miste sin betydning. Det kan være vanskelig å definere makt, noe flere har forsøkt å gjøre. Det finnes en form for makt i alle relasjoner (Engelstad, 2010), både i familiære- og kollegiale relasjoner, samt mellom myndighetsutøvere og befolkningen. Det kan bety at den makten Tolletaten innehar for å gjennomføre sine arbeidsoppgaver kan være en annen type makt enn makten man eksempelvis kan finne i familier. Siden ingen har tatt patent på maktbegrepet, fører det til at man egentlig kan forklare begrepet så smalt eller bredt man selv ønsker (Engelstad, 2009, s. 27).

Under en kontroll har Tolletaten myndighet til å stoppe de reisende, kontrollere dem og det de har med, og få de reisende til å gjennomføre det Tolletaten mener er hensiktsmessig for å kunne kontrollere varestrømmen til og fra Norge. Dermed kan det sies at Tolletaten kan drive slik maktutøvelse på grensen gjennom kontrollsituasjoner. Dette kan anses som makt.

2.2. Tolletatens oppgaver og regelverk

Tolletaten er en norsk etat som har som oppgave å håndtere regelverk for toll og vareførsel, både til og fra Norges landegrenser. Etatens oppgaver er å kontrollere at varer er deklarerert, at det er beregnet riktig toll og avgifter på varer som krysser grensen, i tillegg håndhever de regler for andre regelverkseiere (Finansdepartementet, u.å.). Tolletaten som etat har, per januar 2024, 1552 ansatte. Staten ligger under finansdepartementet, som har det overordnede ansvaret for hva Tolletaten skal jobbe etter (Tolletaten, 2024).

2.2.1. Tolletatens regelverk om bruk av makt

Tolletaten har sitt eget regelverk som styrer deres arbeidsoppgaver, og dermed deres maktbruk. Etatens lovverk er delt inn i Lov om inn- og utførsel av varer (vareførselsloven) med tilhørende vareførselsforskrift, og Lov om tollavgift (tollavgiftsloven) med tilhørende tollavgiftforskrift (Tolletaten, 2022). Regelverket som regulerer kontrollsituasjoner der makt kan anvendes, beskrives i Lov om inn- og utførsel av varer med tilhørende forskrift, heretter vareførselsloven, og vareførselsforskriften. Dermed vil det ikke rettes fokus mot Lov om tollavgift.

2.2.2. Vareførselsloven

Kapittel 8 i vareførselsloven omhandler kontroll, hvilken type kontroll og makt som kan anvendes ved en grensekryssing. Det vil kun bli vektlagt regelverk fra kapittel 8 som omhandler kontroll av mennesker og deres personlige bagasje, selv om regelverket tar for seg mye mer.

Tolletaten kan stoppe og kontrollere personer som er på vei til eller fra grensen, og utføre tiltak som de ser nødvendige for å gjennomføre en kontroll. Tollere kan gjennomføre kontroller som er målrettede, der de aktivt ser etter noe eller noen, men de kan også gjennomføre tilfeldige kontroller når reisende krysser grensen (vareførselsloven, 2022, §8-1). Kontrollen kan gjennomføres dersom det er en antagelse om at reglene for import eller eksport er brutt. I en slik kontroll kan tollerne kontrollere den reisendes bagasje, altså gjenstander som kan brukes til å frakte varer (vareførselsloven, 2022, §8-2). Ved mistanke om at reisende unndrar varer fra kontroll kan de kontrolleres når de er på vei til eller fra grensen, eller når de befinner seg på steder som flyplass og havner (vareførselsloven, 2022, §8-3).

Når en person stoppes til kontroll, skal denne kontrollen utføres så skånsomt som mulig (vareførselsloven, 2022, §8-4). Det vil si at man går frem så rolig, mildt og hensynsfullt som mulig (NAOB, u.å. -b). Dersom det er stor mistanke om at personene har med seg ulovlige varer som kan føre til straff som fratrar de friheten, kan tollerne gjennomføre en inngripende kontroll med fullstendig avkledning. Dersom den reisende samtykker kan tollerne også gjennomføre et kroppsrøntgen for å se om de har noe innvendig (vareførselsloven, 2022, §8-4).

Om en befinner seg på områder som kan regnes som på vei til eller fra grensen, kan en stoppes for kontroll. Den reisende plikter å stoppe ved tegn og medvirke til kontrollen som gjennomføres (vareførselsloven, 2022, §8-5). Dersom en reisende prøver å undra seg kontroll, kan tollerne holde de igjen med makt. Makten skal passe til situasjonen, og kan ikke være overdreven (vareførselsloven, 2022, §8-6). Tollere kan pågripe personer dersom det foreligger en risiko, som for eksempel ødeleggelse av bevis, eller en handling som kan gi fengselsstraff, om de ikke pågriper (straffeprosessloven, 1986, §171 [1-3]; vareførselsloven, 2022, §8-7). De kan også pågripe noen dersom de blir tatt på fersk gjerning. Tollerne skal overlate den pågrepne til politiet så raskt det lar seg gjøre (vareførselsloven, 2022, §8-7).

Som nevnt skal kontroller gjennomføres så skånsomt som mulig (vareførselsloven, 2022, §8-4), samt at makten skal tilpasses situasjonen og være nødvendig (vareførselsloven, 2022, §8-6). Det er derfor viktig at gjeldende organ har nok kunnskap og ferdigheter til å lese situasjonen rett for å klare å håndtere situasjonene på best vis (Lie, 2010).

2.2.3. Vareførselsforskriften

Vareførselsforskriften supplerer vareførselsloven. Kapittel 8 i vareførselsforskriften tar også for seg makt, i likhet med lovens kapittel 8. Her forklares bestemmelsene mer detaljert og dette kan bidra med å forklare hvilken makt tollerne kan anvende i en kontrollsituasjon. Det vil kun være paragrafene som tar for seg bestemmelser som angår personer og deres private bagasje som vil bli sett nærmere på.

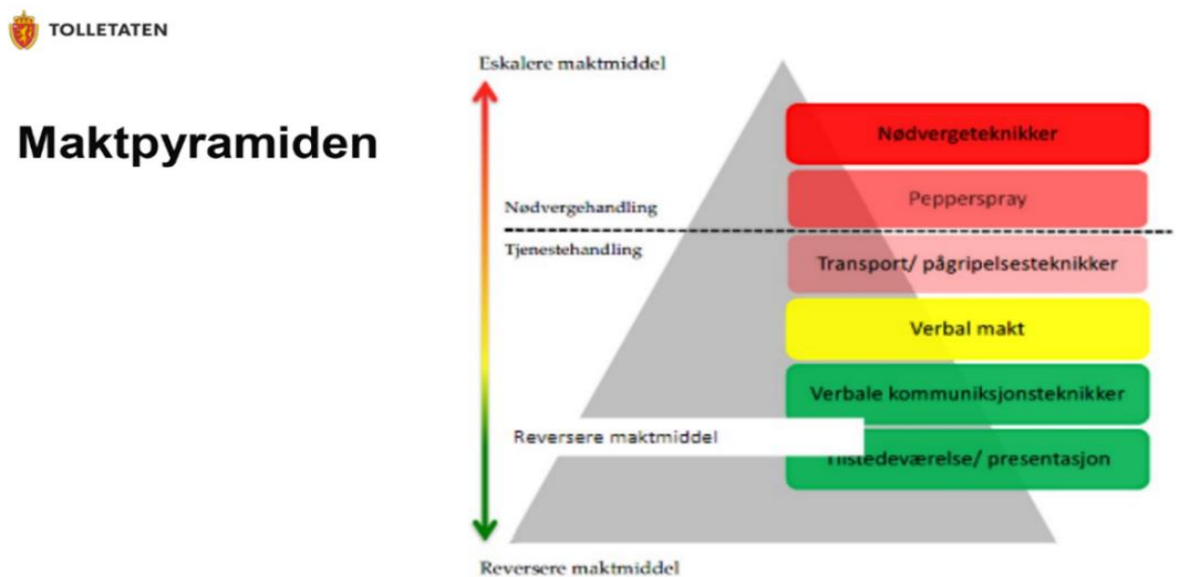
Tollere kan benytte hjelpemidler som røntgenmaskiner for å gjennomføre kontroll av de reisendes bagasje (vareførselsforskriften, 2022, §8-2-1). I forkant av kontroller, samt underveis i kontroller kan tollerne benytte seg av tjenestehunder i arbeidet. Disse hundene kan brukes til å reagere på duftstoffer, altså lukten av for eksempel narkotiske stoffer. Hundene kan brukes som et hjelpemiddel i kontrollen av både personer og deres bagasje (vareførselsforskriften, 2022, §8-1-5). Slike hjelpemidler skal benyttes så forsiktig som mulig (vareførselsforskriften, 2022, §8-1-6). Alle kan i utgangspunktet kontrolleres av Tolletaten, men det finnes unntak. Utenlandske diplomater som arbeider i Norge, kan ikke kontrolleres ved grensekryssing til eller fra Norge, det kan heller ikke gjennomføres bagasjekontroll (vareførselsforskriften, 2022, §8-1-1).

Tollerne kan utføre visitasjon som en del av kontrollen av de reisende. Med visitasjon menes det at de kan undersøke en person utenpå kroppen, ved å kontrollere den reisendes klær, eller andre eiendeler. Den reisende kan bes om å ta av ytterklær, som jakke, sko eller lue. Tolleren kan kroppsklappe den reisende for å kontrollere om de har festet noe i klærne eller til kroppen under klærne, samt at de kan ta på håret og se i munnen til den reisende (vareførselsforskriften, 2022, §8-4-1 [1]). På dette tidspunktet er det ikke lov å be den reisende kle av seg slik at undertøy syntes. Dersom det sees nødvendig kan tollerne utvide kontrollen til inngripende kontroll, som kan innebære at den reisende må kle seg helt naken. Den avkledde kan så bli bedt om å bevege seg for å kontrollere at det ikke er festet noe til kroppen, men tollerne kan ikke fysisk undersøke kroppens resterende hulrom (vareførselsforskriften, 2022, §8-4-1 [2]). Det poengteres i forskriften at inngripende kontroll med fullstendig avkledning skal utføres av en toller med samme kjønn som den reisende, på et lukket rom. Dersom den reisende må på toalettet underveis i kontrollen, eller at tollerne mistenker at den reisende har skjulte varer i kroppen, kan de bli bedt om å benytte seg av et spesialtoalett (vareførselsforskriften, 2022, §8-4-1 [3 og 4]). Et slikt toalett spyler ikke som vanlige toalett, og gjør det mulig for tollerne å sjekke det den reisende eventuelt har innvendig.

2.3. Tolletatens maktpyramide

Tolletaten har, på lik linje med politiet, en maktpyramide som visuelt formidler de forskjellige formene for makt de kan benytte. Tolletatens maktpyramide har flere likheter med politiets pyramide, men politiet har trinn i pyramiden som viser strengere former for makt enn det Tolletaten kan bruke. Tolletatens maktpyramide er ikke lagt ut på offentlige sider, og det finnes ikke litteratur som forklarer den, men jeg har fått den klarert og tilsendt på e-post av en ansatt i Tolletaten. Jeg kommer til å forklare pyramiden med henvisninger til personlig kommunikasjon fra e-postsamtaler om pyramiden, samtidig som politiets beskrivelse av egen pyramide anvendes der det er likheter mellom pyramidene.

Tolletatens maktpyramide er delt inn i seks trinn, der hvert trinn oppover viser en maktbruk som er strengere enn trinnet før, se figur 1. Gjennom arbeidsutførelsen til tollerne er målet å holde seg på et så lavt trinn som mulig i møte med de reisende (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 09. november 2023). Maktpyramiden er et hjelpemiddel og ikke en fasit når det gjelder anvendelsen av maktmidler, derfor må en ta hensyn til nødvendighetsprinsippet, at ikke-voldelige metoder skal benyttes der det er forsvarlig, samt forholdsmessighetsprinsippet, dersom det for eksempel er nødvendig å bruke makt, skal allikevel så lite makt som mulig anvendes (Lagestad et al., 2022; NOU 2017:9). Tolletaten har et aktivt mål om å kunne gjennomføre sitt arbeid uten bruk av fysisk makt, og dermed holde seg på et så lavt trinn i pyramiden som mulig (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 09. november 2023).

Figur 1: Tolletatens maktpyramide. Jeg fikk denne tilsendt og klarert på e-post av en ansatt i Tolletaten (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024).

2.3.1. Tilstedeværelse/presentasjon

Det første trinnet i pyramiden er fysisk tilstedeværelse (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Dette trinnet kan ansees som symbolsk. Tilstedeværelsen kan påvirkes av synlige faktorer som at tollerne er uniformert, hvor mange tollere som står synlig på grensen og hvordan tollerne oppfører seg (Lagestad et al., 2022).

2.3.2. Verbale kommunikasjonsteknikker

Trinn to i pyramiden omhandler verbale kommunikasjonsteknikker (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Dette innebærer samtalen med de reisende. Lagestad et al. (2022) forklarer at dette kan være en samtale der tjenestepersonen stiller spørsmål, lytter og eventuelt innhenter informasjon.

2.3.3. Verbal makt

Når man går til det tredje trinnet i maktpyramiden havner man på verbal makt (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Dette kan tas i bruk dersom situasjonen eskalerer litt, og normal samtale ikke strekker til (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 09. november 2023). Tjenestepersonene kan her komme med pålegg, ved for eksempel å be personene stå stille eller roe seg ned. Dette trinnet og det forrige brukes for å forsøke å unngå bruk av fysisk makt (Lagestad et al., 2022).

2.3.4. Transport/pågrepsteknikker

Det fjerde trinnet i pyramiden er transport og pågrepsteknikker (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Dette er det første trinnet i pyramiden som er en form for fysisk makt (Lagestad et al., 2022). Dette innebærer at tjenestepersonene kan holde igjen den reisende dersom de forsøker å undra seg kontroll (vareførselsloven, 2022, §8-6 [2]). Den reisende kan forflyttes fra et sted til et annet. Her anvendes makt, da den reisende ikke kan nekte for dette. Makt kan anvendes i slike transportsituasjoner for å opprettholde sikkerheten (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 11. april 2024). Tollerne kan også pågripe en person dersom det er nødvendig, men den reisende skal da overleveres til politiet så raskt som mulig (vareførselsloven, 2022, §8-7).

2.3.5. Pepperspray

Det femte trinnet i Tolletatens maktpyramide er pepperspray. Dette er det første trinnet som omhandler nødvergehandling (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Tollerne har fått tilgang til bruk av pepperspray da de er i direkte kontakt med de reisende og at de kan bli utsatt for vold- eller trussel handlinger i sitt arbeid (Finansdepartementet, 2019).

Pepperspray er i utgangspunktet ikke lovlig, men Tolletaten fikk hjemmel i forskrift til å bære og anvende pepperspray ved nødvergehandlinger, etter et gjennomført prøveprosjekt (Finansdepartementet, 2019; våpenforskrifta, 2021, §3-6 [4]).

2.3.6. Nødvergeteknikker

Det siste trinnet i Tolletatens maktpyramide er nødvergeteknikker (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Nødverge er en handling som ellers ville vært straffbar, men som kan benyttes for å forsvare seg eller forhindre en hendelse som strider med loven. Alle har lov til å forsvare seg, dette gjelder også tjenestepersoner i arbeid, men man skal ikke bruke mer makt enn det som er nødvendig for å håndtere situasjonen (Lovdata, 2015). Nødvergeteknikk kan brukes dersom det er høyst nødvendig, da tollerne forsøker å jobbe for å reversere maktbruken så fort situasjonen tillater det. De kan observere kroppsspråk og samtale for å vurdere situasjonen, men dersom tjenestepersonen får en indikasjon på at deres sikkerhet er truet, kan de forsøke å avverge situasjonen ved første tegn på fare (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 09. november 2023). Nødvergeteknikker kan være slag og spark, og kan benyttes dersom noens liv eller helse er i fare (Lagestad et al., 2022). Nødvergehandlingen skal ikke gå lenger enn nødvendig (straffeprosessloven, 1986, §18). Eksempelvis bør tolleren ikke slå den reisende, dersom det avverger situasjonen ved å legge vedkommende i bakken. Politiet har i sin pyramide, samt sitt lovverk hjemmel til å benytte skytevåpen (Lagestad et al., 2022; politiloven, 1995, §6b). Tolletaten kan holde igjen reisende med makt dersom det trengs (vareførselsloven, 2022, §8-6), men regelverket deres hjemler ikke skytevåpen eller slik form for makt.

2.4. Kontrollsituasjon

Kontroll betyr at man utfører tilsyn, eller at man gjennomfører en form for undersøkelse for å kunne avdekke ulovligheter, dette kalles å kontrollere (Store Norske Leksikon, 2023a, 2023b). Det å gjennomføre en kontroll har ofte en hensikt, som i dette tilfellet kan være å forebygge at situasjoner avviker fra det som sees som normativt eller ønsket (NOU 2009:12, s.24). Tolletaten foretar kontroll og det er hjemlet i regelverket deres. Tolletatens oppgaver er å kontrollere og føre tilsyn med varestrømmen til og fra Norge, og deres jobb er å reagere dersom noe avviker fra den normale varestrømmen, ved for eksempel udeklarte varer og smugling (Finansdepartementet, u.å.).

En situasjon beskrives som et tidspunkt man befinner seg i, med forskjellige omstendigheter (NAOB, u.å. -a; Oxfords Learner's Dictionaries, u.å.). Man kan befinne seg i mange situasjoner

i løpet av en dag, og man befinner seg alltid i en form for situasjon. Noen situasjoner kan være behagelige, mens andre kan oppleves mer ubehagelige, og alle situasjoner kan oppleves forskjellig fra person til person.

Ut ifra definisjonene over kan en kontrollsituasjon beskrives som en situasjon der det blir gjennomført en kontroll. Når en reisende krysser grensen, krysser de også sonen der tollerne arbeider. I det de krysser denne sonen kan tollerne stoppe dem og foreta tilsyn eller en kontroll på varene de reisende medbringer i bagasjen. Dersom tolleren ønsker å kontrollere at regler følges, samt at normal og lovlig vareflyt opprettholdes, kan de stoppe en reisende for kontroll. Dette er en kontrollsituasjon.

3. Metode

3.1. Valg av metode

Både dybdeintervju og spørreundersøkelser kunne bidra til å gi en bedre innsikt angående problemstillingen. Ved å benytte seg av kvalitativ metode og intervjuer vil man gjerne fokusere på få intervjuobjekter, som kan gi gode og utdypende besvarelser på spørsmålene forskeren kommer med (Jacobsen, 2022). Ved å benytte kvantitativ metode og spørreundersøkelser vil ikke fokusområdet ligge på dybden i svarene, men heller mengden av besvarelser man får. Gjennom en slik prosess får man lite informasjon om den som svarer, men i gjengjeld kan man få mange svar rundt den opprinnelige problemstillingen (Holgensen et al., 2020). Det kan være hensiktsmessig å benytte seg av spørreundersøkelse med lukkede svaralternativer. Dette betyr at den som blir spurt får en rekke spørsmål, men svaralternativene ligger innenfor en ramme, for eksempel *ja, nei* eller *vet ikke* (Jacobsen, 2022). I dette tilfellet kan kvantitativ metode bidra til å kartlegge hva en liten del av befolkningen kan om Tolletatens mulighet for å benytte makt i en kontrollsituasjon.

Kvalitativ og kvantitativ metode kunne benyttes for å besvare denne oppgaven, men valg av metode ville ha en innvirkning på hvilken type resultater man ender med. Jeg vurderte lenge å benytte kvalitativ metode, og foreta intervjuer av et mindre utvalg mennesker, men jeg ble usikker på om de kunne gi meg besvarelser med nok variasjon. Jeg fryktet også at dette ville ta for lang tid i forhold til oppgavens tidsfrist. Kvantitativ metode med spørreundersøkelse derimot gjorde det mulig å sende ut spørreskjemaet til flere personer på en gang, i samme tidsperiode. Det ble da mulig å få inn 45 svar på relativt kort tid. Selv om spørreskjemaet ikke går i dybden på samme måte som et intervju, vil skjemaet kunne stille flere spørsmål, der flere mennesker har muligheten til å dele sine meninger, sin kunnskap og sine synspunkter på

Tolletaten og deres mulighet for maktbruk. Ved å komme i kontakt med så mange representanter som mulig, ga dette mulighet til å få bedre innsikt i hva representantene kan om tolletatens mulighet for bruk av makt. Ved å få sett nærmere på dette kan det bidra til å gi økt kunnskap i temaet om Tolletatens maktbruk. I tillegg kan analysen av kvantitativ metode forhåpentligvis gi resultater som kan ha en overføringsverdi til resten av samfunnet (Holgersen et al., 2020). Etter en lengre tankeprosess endte valget på å hovedsakelig benytte kvantitativ metode, men samtidig benytte metodetriangulering (Jacobsen, 2022), der spørreskjemaets første spørsmål var et åpent spørsmål der respondentene svarer med egne ord, før de så skal besvare resten av spørreskjemaet. Kvantitativ metode skal benyttes for å besvare problemstillingen, *hvilken type makt kan Tolletaten utøve i en kontrollsituasjon, og hva kan befolkningen om maktutøvelsen?*

Det var ønskelig å undersøke enheter som kunne gi god informasjon på fokusområdet. Det kunne være mennesker som innehar kunnskap om deler av det som er av interesse for oppgaven (Jacobsen, 2022). Deretter ville det være hensiktsmessig å høre flere forskjellige meninger på samme fokusområde. Det ferdig lagde spørreskjema ble delt ut til to deltakergrupper. Det var ønskelig å snakke med studentene som studerer toll, vareførsel og grensekontroll. De kan ha kjennskap til Tolletaten gjennom studiet, i tillegg jobber de aktivt med regelverk knyttet til etaten. Dette bidrar til at denne gruppen kan ha et høyere kunnskapsnivå angående Tolletatens maktbruk. Hovedsakelig var dette en klasse med unge mennesker på universitetet. Disse omtales som Gruppe 1 videre i oppgaven. I tillegg var det ønskelig å gi ut spørreskjemaet til en gruppe med respondenter som var eldre enn respondentene i Gruppe 1. Respondentene i denne gruppen hadde i utgangspunktet ikke større tilknytning til Tolletaten enn den resterende befolkningen. Dette er en voksenopplæringsklasse med deres lærere. Både elever og lærere har fått delta, da målet med denne gruppen var å snakke med voksne mennesker. Disse omtales som Gruppe 2 videre. Det var ønskelig med to grupper med forskjellig alder, erfaring og kunnskapsnivå, for å kunne se eventuelle forskjeller i kunnskapen respondentene har om Tolletaten. I etterkant av dette ble svarene fra begge undersøkelsene sammenlignet, og forhåpentligvis kan dette gi en overføringsverdi (Holgersen et al., 2020).

3.2. Fremgangsmåte

Ved oppstarten av oppgaven, gikk mye av tiden til å avklare hvilken metode som ville være mest hensiktsmessig for å besvare problemstillingen. Deretter fortsatte arbeidet med å avklare problemstillingen og presisere den. Videre måtte spørreskjemaet ferdigstilles før det ble sendt ut til respondentene. Dette tok mye tid, da spørsmålene måtte være mange nok, og gode nok for

å kunne innhente relevant informasjon. I tillegg var det viktig å finne gode gjennomtenkte spørsmål som skulle være lette å forstå og svare på for respondentene, slik at svarene som kom inn forhåpentligvis var relevante for oppgaven.

Den opprinnelige planen var å gjennomføre spørreundersøkelsen ved å møte opp på Universitetet i Stavanger, for så å dele ut skjemaene til Gruppe 1 på papir. Det kom noe i veien, som gjorde at det ikke var mulig å møte den ene gruppen det var ønskelig å komme i kontakt med på skolen. Dermed ble det skriftlige spørreskjemaet overført til et nettbasert skjema som kunne deles ved hjelp av en lenke. Underveis i denne prosessen var det viktig at det digitale skjemaet og papirskjemaet skulle være så likt som mulig, da den ene gruppen fremdeles skulle svare på papir. Det var viktig at nettskjemaet ikke skulle samle inn personopplysninger. I forbindelse med dette ble skjemaet sendt til Sikt, for å forsikre om at spørreskjemaet fulgte retningslinjene for behandling av personopplysninger. Sikt er et statlig organ som blant annet jobber med kvalitet og trygg tilgang til kunnskap (Kunnskapsdepartementet, 2022). Ved undersøkelser i forbindelse med eksempelvis bacheloroppgaver, må spørreskjemaet godkjennes av Sikt før det sendes ut til respondentene. Skjemaet ble godkjent etter tre uker, da spørreskjemaet ikke skulle samle inn personopplysninger. Deretter ble en pilotundersøkelse gjennomført, ved å sende ut det digitale skjemaet og spørreskjemaet på papir til fem respondenter. Disse respondentene deltok ikke i selve undersøkelsen. Dette ble gjort for å kartlegge og endre eventuelle feil i skjemaet, samt å teste at det digitale skjemaet fungerte og at spørsmålene var forståelige (Polit & Beck, 2008). I etterkant av pilotundersøkelsen ble skrivefeil rettet opp.

Lenken til spørreskjemaet ble så lagt ut på Canvas, en nettside hvor forelesere kan komme i kontakt med studentene, slik at studentene kan svare via lenken, uten at jeg personlig har sendt dem lenken. Denne endringen gjorde det mulig å komme i kontakt med den klassen jeg opprinnelig ville kontakte. Den andre deltakergruppen fikk spørreskjema utdelt på papir av sin lærer. Denne læreren deltok ikke i spørreundersøkelsen. Spørreundersøkelsen foregikk fra 12-22. mars 2024, som vil si at begge gruppene fikk ti dager til å besvare skjemaet. Deretter ble dataene samlet inn, svarene sortert og til sist ble den innsamlede informasjonen fra spørreskjemaene analysert. Gangen i arbeidet kan sees i figur 2.

Figur 2: Fremgangsmåten i arbeidet.

3.2.1. Utforming av spørreskjema

I arbeidet med spørreskjemaet var det viktig å påse at spørsmålene var utformet konkret slik at det var mulig å svare, uten å tolke spørsmålene for mye. Spørsmålene skulle være så tydelige som mulig, samt å ikke være ledende. Ved å unngå ledende spørsmål kan dette gi respondentene mer frihet til å svare slik de selv ønsker, uten påvirkning fra den som har laget spørreskjemaet. Dette innebar å forme spørsmål så direkte som mulig og kun spørre om en ting per spørsmål, og samtidig ikke ha for mange svarmuligheter (Imperial College London, u.å.; University Center for Teaching and learning, u.å.). Alle spørsmålene skulle ha en hensikt om å opplyse om respondentenes kunnskap om Tolletatens mulighet for maktbruk. I svaralternativene var det viktig at alle respondentene skulle kunne svare, og det var derfor hensiktsmessig å inkludere et svaralternativ for de som eventuelt ikke vet eller ønsket å svare, altså at svarene er innenfor en ramme (Jacobsen, 2022; University Center for Teaching and learning, u.å.). I det ferdige spørreskjemaet endte dette med alternativet *vet ikke*, for alle spørsmålene.

Spørreskjemaet er satt sammen av tre deler, der første delen ber respondentene forklare begrepet makt med egne ord, neste del er ni spørsmål om hva tollere har lov til å gjøre gjennom sitt arbeid, og siste delen har elleve spørsmål om makt, der respondentene skal svare om de mener at de gitte påstandene er makt eller ikke. Det ble også delt ut informasjon om at det var ønskelig at respondentene svarte utfra innehavende informasjon om temaet, og at de derfor ikke skulle søke opp riktig svar.

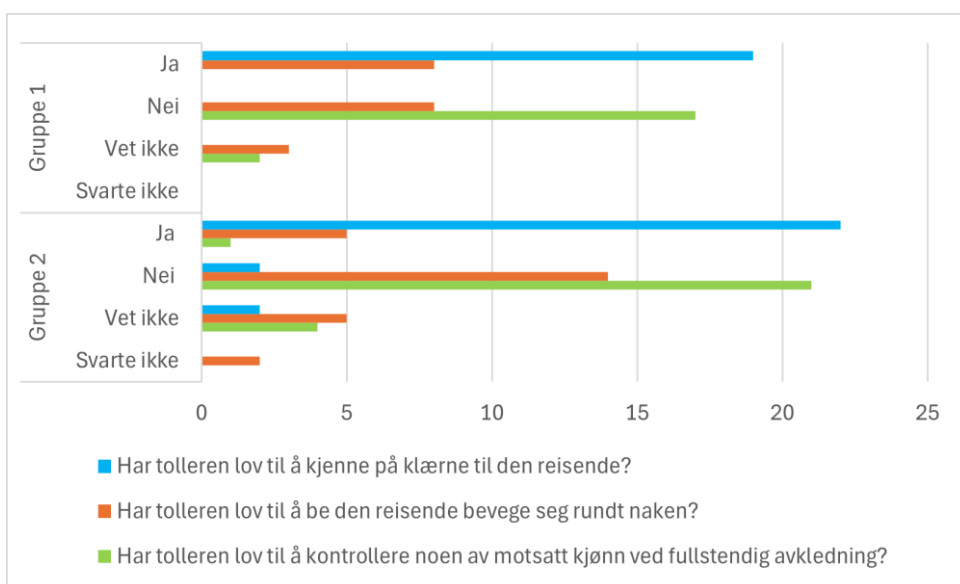
4. Resultat

Det var 82 personer som fikk spørreskjemaet og det kom inn 45 (54,9%) besvarelser fordelt på to grupper. Gruppe 1 bestod av 53 personer der 19 (35,9 %) svarte, og Gruppe 2 bestod av 29 personer der 26 (89,7) svarte (se figur 3). I skjemaets første del, svarte de fleste ganske likt. Respondentene beskrev makt som en innflytelse eller påvirkningskraft noen har over andre. Person A kan få person B til å gjennomføre sin vilje, selv om person B ikke vil det samme. Det var flere respondenter som poengterte at stilling, yrke og autoritet hadde mye å si på om man kunne utføre makt over andre. Det at makt kan bidra til å gjennomføre kontroll ble også nevnt. Selv om de fleste respondentene svarte omtrentlig likt, var det et par svar som skilte seg ut. Noen av svarene forklarer makt som myndigheten til å tvinge andre, både fysisk og psykisk, til å gjennomføre sin egen vilje. Samt at makt i hovedsak er fysisk, ved hjelp av å dra i en person eller holde de igjen.

	Gruppe 1	Gruppe 2	Totalt
Antall svar	19	26	45
Totalt antall som mottok spørreskjema	53	29	82
Svarprosent	35,90 %	89,70 %	54,90 %

Figur 3: Oversikt over innhentede svar.

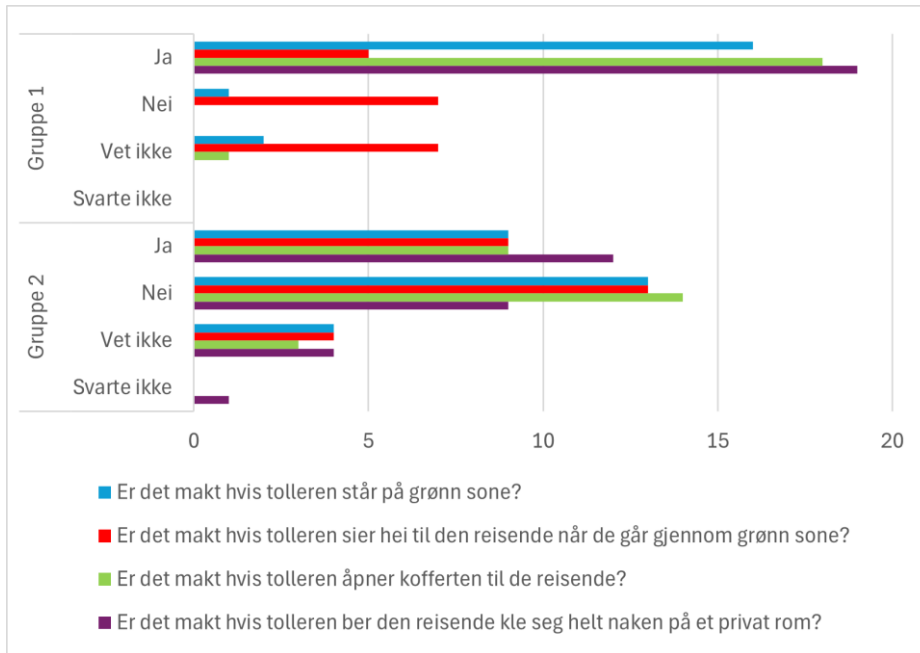
I den andre delen av spørreskjemaet ble det kartlagt hva deltakergruppene kunne om det tollerne har lov til å gjennomføre. Det ble stilt ni spørsmål, men de tre mest relevante for problemstillingen er vist i figur 4. Det var variasjon i svarene som kom inn, allikevel har begge gruppene svart ganske likt. Alle spørsmålene tok for seg hendelser, der lovverket er lagt til grunn. På to av spørsmålene som vises i figur 4, svarer gruppene ganske likt. Samtidig viser respondentene splittede svar på spørsmålet om tolleren kan be den reisende bevege seg naken (se spørsmål 2, figur 4). I Gruppe 2 var det flere respondenter som valgte å ikke svare. Det var respondenter i begge gruppene som svarte *vet ikke* på noen av spørsmålene. Begge gruppene hadde relativt god oversikt over regelverket, selv om det vises noe usikkerhet på noen av spørsmålene.

Figur 4: Oversikt over svarfordelingen på tre av spørsmålene fra spørreskjemaets andre del.

I den tredje delen av spørreskjemaet ble det kartlagt hvilke påstander respondentene mente var makt. Ved besvarelsen av disse påstandsspørsmålene kom det inn varierende svar fra begge deltakergruppene. Gruppe 1 svarte ganske samstemte på spørsmålene, men det var variasjon i hva de mente var makt, og hva som ikke var makt. Gruppe 2 på sin side hadde mer variasjon innenfor hvert spørsmål, samt variasjon i alle spørsmålene som en helhet. Etter en gjennomgang

av alle besvarelsene ble det valgt ut fire spørsmål som hadde størst variasjon i svarene, innad i hver gruppe. De utvalgte spørsmålene vises under i figur 5.

Figur 5: Oversikt over svarfordelingen på fire av spørsmålene fra spørreskjemaets tredje del.

5. Analyse

I spørreskjemaets første del, som tok for seg hvordan respondentene selv beskriver begrepet makt, svarte mange relativt likt. Flertallet mente at makt gikk ut på at person A får person B til å gjennomføre sin vilje selv om person B nødvendigvis ikke ønsker dette selv. Denne beskrivelsen av makt har flere likheter med definisjonen lagt til grunn i teorikapittelet.

Selv om de fleste respondentene svarte likt på dette spørsmålet, var det likevel besvarelser som skilte seg ut. Noen av svarene fremstilte makt som fysisk, og at dette innebar å holde igjen eller å dra i de reisende. Det er kjent at den reisende kan holdes igjen av tolltjenestepersoner dersom det er fare for at de skal undra seg kontroll, men det skal fremdeles ikke være overdreven bruk av makt (vareførselsloven, 2022, §8-6). Det at reisende skal dras i, eller tvinges for at tjenestepersonene skal kunne gjennomføre jobben, strider med hjemlene for makt.

5.1. Spørreskjema del 2 – Er det lov at tolleren gjennomfører dette?

Respondentenes svar på del to av spørreskjemaet viste lignende svar. Svarfordelingen blant begge gruppene var ganske likt fordelt på de forskjellige spørsmålene. Dette kan fortelle at kunnskapsnivået til gruppene er samsvarende. Disse spørsmålene tok for seg påstander med utgangspunkt i regelverk, som kan vise at begge gruppene har lignende kunnskap når det

kommer til Tolletatens lovverk. Gruppene samsvarte på mange av spørsmålene, noe som også gjelder de spørsmålene begge gruppene var usikre på. Dette kan fortelle at deler av Tolletaten er mer kjent for befolkningen, mens andre deler som regelverket er mindre kjent.

Gruppene har svart samstemmende med loven på flere spørsmål. Som vist i figur 4 svarer flertallet i begge gruppene at tollerne har lov til å sjekke klærne til de reisende. Disse svarene samstemmer med lovverket. Tollerne kan undersøke de reisendes klær, for å se etter gjenstander (vareførselsforskriften, 2022, §8-4-1 [1]). Dersom tollerne utfører en inngripende kontroll kan den reisende bes bevege seg naken, slik at tolleren kan se om den reisende har gjenstander festet til kroppen (vareførselsloven, 2022, §8-4-1 [2]). Gruppe 1 var splittet på dette spørsmålet der halvparten svarte at dette er lov, mens den andre halvparten svarte at dette ikke er lov. Derimot svarte flertallet i gruppe 2 at tolleren ikke har lov til dette. Flertallet av gruppens svar samstemmer derfor ikke med regelverket. Videre er noen av respondentene usikre på det tredje spørsmålet i figur 4, allikevel mener flertallet at inngripende kontroll med fullstendig avkledding skal gjennomføres av tollere med samme kjønn som den reisende. Tolletatens regelverk forklarer at slike undersøkelser skal gjennomføres av tollere med samme kjønn som den reisende (vareførselsloven, 2022, §8-4-1 [2]). Begge gruppene svarer samstemmende med gjeldene regelverk.

5.2. Spørreskjema del 3 – Er det makt hvis tollere utøver disse handlingene?

Den tredje delen av spørreskjemaet viste mer variasjon i svarene. Den ene gruppen var relativt samstemte, men hadde variasjon i hva de mente var makt. Den andre gruppen svarte mer varierende innenfor hvert spørsmål, samtidig som denne gruppen viste variasjon i alle spørsmålene som en helhet.

På første spørsmålet i figur 5 vises det at gruppene har delte meninger på makt. Flertallet i Gruppe 1 mener at det er makt når tollerne står på grønn sone. Samtidig mener flertallet hos Gruppe 2 at dette ikke er makt. Utfra maktpyramidens første trinn, tilstedeværelse, kan det betegnes som makt når tollerne står på grønn sone (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Begge gruppene var splittet på om det er makt hvis tolleren sier hei til de reisende. Gruppe 1 svarte jevnt fordelt *ja, nei, vet ikke*, mens Gruppe 2 sitt flertall sa at dette ikke er makt. Gruppe 1 hadde klart flertall som mente at det er makt dersom tolleren åpner koffertene til de reisende, mens flertallet hos Gruppe 2 mente at dette ikke er makt. Flertallsoppfatningen til begge gruppene forteller at de mener det er makt når tolleren ber den

reisende kle seg helt naken. Likevel svarte noen respondenter i Gruppe 2 at dette ikke er makt eller *vet ikke*.

6. Diskusjon

Med funnene presentert i resultat- og analysedelen, samt teorien som ble lagt frem i teorikapittelet, vil det her drøftes hva respondentene kan om Tolletatens mulighet for maktbruk.

6.1. Respondentenes meninger om makt

Grindheim og Ugelvik (2011; 2019) forklarer begge makt som å få noen til å gjøre noe de egentlig ikke vil, altså at person A påvirker person B til å gjennomføre person A sin vilje, selv om person B nødvendigvis ikke ønsker dette selv. Videre er det kjent at utdanning og yrke kan ha en innvirkning på muligheten man har for å benytte makt (Dahl, 2017). Dette trakk et par av respondentene frem i sine besvarelser. De mente at utdanning og trening innenfor et yrke, kunne føre til at visse yrkesgrupper har mer makt enn andre. Gruppe 1 studerer toll, vareførsel og grensekontroll, og kan tenkes å ha noe mer kunnskap om temaet enn Gruppe 2. Det er interessant å se at begge gruppene har svart relativt likt som flere av definisjonene som er brukt om makt tidligere. Dette kan tyde på at majoriteten av respondentene har samme forståelse for makt, uavhengig av utdanningsbakgrunn.

Ugelvik (2019) poengterer at makt er mer enn bare tvang. I tillegg er det veldig sjeldent man kommer langt i en situasjon med bruk av tvang (Engelstad, 2009, s. 16). Maktpyramiden blir også fremstilt slik at målet er å bruke så lite fysisk makt som mulig, og prøve å forhindre eskalering av situasjonen (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 09. november 2023). Det kan tenkes at respondentenes personlige erfaringer med Tolletaten eller lignende myndigheter kan ha innvirkning på hvordan de beskriver makt. Dersom de har vært utsatt for det noen av respondentene kalte *maktmisbruk*, kan dette forklare hvorfor de kan ha et annet syn på makt. Dette kan føre til en definisjon av makt som forklarer makt som fysisk makt, ved å for eksempel bli holdt fast eller dratt i, slik at den andre personen får igjennom sin vilje uavhengig av hva den andre parten ønsker. Disse respondentene kan ha en annen tilknytning til maktmyndigheter, og muligens kjenne på en større frykt ved en eventuell grensekryssing enn andre. Det kan tenkes at de som beskriver makt i samsvar med definisjonene benyttet i oppgaven, ser på en tollkontroll som en hendelse som kan forekomme dersom de krysser landegrensen. Følgelig at det ikke er noe mer enn tollere som utfører sin jobb, ved å få de reisende til å gjøre det tolleren selv ønsker, i forbindelse med kontroll. Flere i Gruppe 2 nevnte *maktmisbruk* i sine forklaringer av makt, mens Gruppe 1 beskrev makt som muligheten til å påvirke andres handlinger.

Erfaring, kunnskap og utdanning kan ha en betydning, da Gruppe 1 viser en større enighet i hva makt er. Dersom denne gruppen har lært om makt, eller hvilke situasjoner som kan ansees som makt, kan man anta at dette vises i respondentenes besvarelser. Interesser kan også spille inn, dersom noen av respondentene synes lov eller kontrollmyndigheter er spennende, kan det tenkes at respondentene har kunnskap om dette fra tidligere.

Respondentenes egne erfaringer med makt kan spille inn på hvilke påstander de mener er makt eller ikke. Dersom de har blitt stoppet på vei til Norge og opplevd en tollkontroll, har de ifølge maktpyramiden opplevd maktbruk, da tilstedeværelse og verbal kommunikasjon regnes som de første trinnene i pyramiden (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Selv om maktpyramiden fremstiller disse trinnene som makt, vises det gjennom svarene i del en og del tre av spørreskjema, at noen av respondentene er uenig i at dette er makt.

Gruppe 1 bestod av tollstudenter. De er ikke eksperter på Tolletatens regelverk, men på grunn av studiet har de et større grunnlag for mer kunnskap om etaten. Utfra spørreskjemaet vises det at Gruppe 1 har kunnskap om flere deler av regelverket, selv om det også kommer frem manglende kunnskap. Selv om de har grunnlaget for mer kunnskap, er de fremdeles unge tollstudenter, som er uerfarne i arbeidssammenheng, som kan forklare hvorfor de viser manglende kunnskap på noen av spørsmålene. Tross dette kan man anta at tollstudentene kan mer om etatens regler og maktbruk enn andre unge. Gruppe 2 bestod av eldre respondenter, og deres svar viste også variasjon. Gruppen svarte noe samstemmende med regelverket, men hadde flere svar som ikke samstemte. Dette kan vise at voksne heller ikke kjenner så godt til tollregelverket.

Gruppe 1 viste noe usikkerhet på spørsmål om den reisende kan bes bevege seg naken ved inngripende kontroll. Som nevnt er ikke Gruppe 1 eksperter på tollregelverket, men gjennom sitt studie kan det tenkes at de har arbeidet mer spesifikt med tollregelverket. Det kan også være sannsynlig at de har vært i kontakt med yrkesaktive tollere som har fortalt om sine arbeidsoppgaver, og herunder regelverket de arbeider etter. Gruppe 2 svarte også varierende på dette spørsmålet, der flertallet mente at dette ikke var lov. Man kan derimot tenke at Gruppe 2 ikke har interessen eller like stor kunnskap om tollfaget, slik som Gruppe 1 muligens har. Det er derfor interessant å se variasjonene i begge gruppenes svar på dette spørsmålet. Dette viser at arbeidsoppgavene som supplerer den inngripende kontrollen er mer ukjent for respondentene, og det kan tenkes at dette også gjelder større deler av befolkningen.

Selv om gruppene svarer varierende, svarte Gruppe 1 mye rett, og Gruppe 2 hadde flere varierende svar. Selv om Gruppe 1 er unge, kan det se ut som at de har lært en del i løpet av den korte tiden på universitetet. Selv om Gruppe 2 ikke går på samme studiet som Gruppe 1, er de eldre, og har hatt muligheten til å reise mer, og tilegne seg kunnskap om regelverket på denne måten. Ut ifra spørreskjemaet ser man at begge gruppene har mangler i sin kunnskap om Tolletatens regelverk. Man kan anta at denne kunnskapsmangelen gjelder flere i befolkningen.

6.2. Ulikheter mellom respondentenes svar om makt og maktpåstander

Selv om begge gruppene hadde varierende svar i spørreskjemaet, svarte et stort flertall av respondentene samstemmende når de selv skulle forklare begrepet makt i skjemaets første del. Flertallet av respondentene var da enig om at makt er når person A får person B til å gjennomføre ønsket eller viljen til person A, selv om person B nødvendigvis ikke ønsker dette. Til tross for samsvarende meninger i del en, var det variasjon når respondentene skulle svare på maktpåstandene i skjemaets tredje del. Gruppe 2 har mer variasjon i svarene, enn det Gruppe 1 har. Gruppene viste usikkerhet angående observasjon av de reisende gjennom grønn sone. Omtrent halvparten av respondentene sier at det er makt, mens resten er usikre eller mener det ikke er makt. Tilstedeværelse kan regnes som makt i henhold til maktpyramidens første trinn (H. Eriksen, personlig kommunikasjon, 19. februar 2024). Lagt til grunn at tilstedeværelse er makt, kan dette støttes ved at tollerne er på grønn sone og observerer de reisende, og at dette skaper mulighet for tolleren til å stoppe den reisende og føre samtale og kontroll. Samtidig svarer Gruppe 1 at de mener det er makt når den reisende blir snakket til av tollerne eller blir videre kontrollert. Flertallet hos Gruppe 2 mener at dette ikke er makt, likevel er flertallet enig med beskrivelsen av makt.

Det er naturlig å tenke at en tollkontroll vil foregå selv om den reisende ikke ønsker dette selv. Reisende kan selvfølgelig la seg kontrollere uten problem og at de synes det er greit, men selv om de synes det er greit, har de ikke muligheten til å nekte tollkontroll. Alle reisende over landegrensen plikter til medvirkning i en kontrollsituasjon dersom tolleren gir tegn for dette (vareførselsloven, 2022 §8-5). Selv om maktpyramiden viser at tilstedeværelse er en form for makt, kan respondentene fremdeles mene at observasjon av de reisende ikke er makt. Om man legger til grunn at observasjon ikke er makt, gir dette likevel tollerne et godt grunnlag for å plukke ut noen til kontroll, og det kan kategoriseres som makt, noe flertallet av respondentene er enige med.

6.3. Viktig å kjenne til egne rettigheter angående maktbruk

Makt er ikke nødvendigvis negativt. Makt kan være viktig for muligheten til å oppnå et mål, samt lage rom for endring og virkning (NOU 2003: 19). Makt kan ansees som viktig i samfunnet, da det kan bidra til å få samfunnet til å gå rundt. Likevel må man anse hvordan makten utøves. Man bør ikke ty til tvang for å løse oppgaver, da dette kan føre til at makten oppleves illegitim (Engelstad, 2009). Makten bør utøves på en måte som skaper tillit samtidig som etaten får gjennomført sine oppgaver. Flere av respondentene nevnte at makt er når noen har autoritet til å gjennomføre oppgaver. Det ble nevnt at informasjon underveis til den reisende var viktig for å forebygge det de kaller *maktmisbruk*. Utsagnene kan støttes av at makt er mer enn tvang og at makten bør aksepteres av de den utføres mot, for at makten kan regnes som legitim (Engelstad, 2009; Ugelvik, 2019). Ut fra dette kan man si at makt er viktig for samfunnet for å kunne gjennomføre mål, men at det er like viktig å tenke gjennom hvordan makten utøves, slik at det blir best for alle parter.

Makt er en viktig del av samfunnet, men det er også viktig at folk kjenner sine rettigheter angående maktbruk. Dersom makt benyttes fritt, kan det føre til undertrykkelse i form av manipulasjon og mobbing (Tobore, 2023). Lite kunnskap om regelverk kan føre til rom for undertrykkelse, ved å ha økt kunnskap om dette kan risikoen minskes. Det kan derfor være fordelaktig å kjenne til for eksempel tollregelverket, slik at man selv vet hvilke oppgaver tollerne kan utføre. I de tilfeller respondentene svarer samstemmende med lovverket, er dette situasjoner det kan være mindre sannsynlig at de utsettes for overdreven makt. Økt kunnskap er heldig, da man kan stå stødigere i flere situasjoner fordi man kjenner til egne rettigheter. Dette kan bidra med å skape trygghet for den reisende. Dersom den reisende har manglende kunnskap om sine rettigheter, kan dette føre til mer tidkrevende kontrollsituasjoner. Ved manglende kunnskap om grunnleggende regler om kontrollsituasjonene kan dette føre til at den reisende stiller spørsmål ved eksempelvis hjemmelsgrunnlaget tollerne jobber etter. I slike situasjoner kan spørsmål som *har du lov til å stoppe meg?* eller *kan du åpne kofferten min uten min tillatelse?* bli stilt. På en annen side kan økt kunnskap hos den reisende gjøre dem mer nervøse i en kontrollsituasjon, da de har mer kjennskap til hvordan en kontroll kan utvikle seg. Til tross for at dette kan skape mer tidkrevende situasjoner, kan det også ansees som positivt. Ved at den reisende har bedre kjennskap til sine rettigheter samtidig som tollerne står støtt i sine arbeidsoppgaver med sitt lovverk i ryggen, kan man anta at dette fører til en bedre trygghetsfølelse hos begge partene i kontrollsituasjonen.

6.3.1. Forskning på samfunnet

Makt er en del av samfunnet, derfor kan det være viktig å forske på hvem som har hvilken makt og hva befolkningen kan om maktbruk. Dette kan bidra til å forstå maktbruken bedre (University of Montana, u.å.). Dette kan også gjelde Tolletaten. Dersom det blir gjennomført forskning på Tolletaten kan det bidra med å gjøre etatens oppgaver og regelverk mer kjent i samfunnet. Flere offentlige etater har nok oppgaver som skal holdes ukjent for befolkningen av en grunn. Likevel vil forskning på de åpne delene av etaten føre til økt kunnskap og kjennskap. Om flere gjør seg kjent med Tolletatens regelverk, kan det føre til mer legal grensekryssing, og at kontrollsituasjonene kan gjennomføres med enda mindre eskalerende maktbruk. Spørreskjemaene viste varierende svar når det kom til regelverksspørsmålene (figur 4). På noen av spørsmålene svarte respondentene samstemmende med gjeldene regelverk, men på andre spørsmål svarte de motstridene til reglene. Ved å kartlegge dette, kan man finne ut hva befolkningen kan og ikke kan om Tolletatens regelverk, og jobbe med opplysning for å få enda flere til å kjenne til større deler av regelverket etaten jobber etter daglig.

7. Avslutning

Denne oppgaven har gitt en kort gjennomgang av Tolletatens regelverk om kontroll og makt, videre har oppgaven tatt for seg hva et utvalg av befolkningen kan om etatens maktbruk. Makt er nødvendig for å gjennomføre deler av etatens oppgaver. Tollkontroll må gjennomføres, selv om de reisende ikke ønsker dette selv. Tolleren har som oppgave å kontrollere varestrømmen (Tolletaten, 2024), dette innebærer ofte kontroll av mennesker også. Selv om makt kan være nyttig, bør man forsøke å unngå negativ og overdreven makt som manipulasjon og tvang (Tobore, 2023; Ugelvik, 2019). Selv om en type makt anvendes i kontrollsituasjoner, skal situasjonene fortsatt gjennomføres så hensynsfullt og skånsomt som mulig (vareførselsloven, 2022, §8-4). Respondentenes definisjon på makt, samsvarer godt med definisjonen lagt til grunn i oppgaven. Likevel viste begge gruppene mer usikkerhet når det gjaldt spesifikke eksempler hentet fra Tolletatens regelverk, samt eksempler på makt.

Bachelorprosessen har gitt meg et innblikk i de forskjellige kunnskapsnivåene respondentene viser om både regelverk og makt. Det var ikke overraskende at respondentene svarte varierende fra hverandre og fra regelverket. Det var likevel interessant å belyse forskjellene i respondentenes beskrivelser av makt opp mot vurderingene av de forskjellige maktpåstandene presentert i spørreskjemaets tredje del.

Det vil alltid være variasjon i kunnskapsnivået til mennesker. Dette gjelder også deres kunnskap om Tolletatens regelverk angående makt. Gruppene som deltok i spørreundersøkelsen, svarte relativt riktig og viste noe kunnskap om både regler og makt. Likevel viste det seg at det er muligheter for bedre kunnskap om gjeldene tollregelverk. Tolletaten er en viktig del av Norges beskyttelse og mange mennesker er i kontakt med dem daglig, det er derfor interessant å se hva de kan om tollernes arbeid og hva tollerne har lov til å gjøre med den reisende i en kontrollsituasjon. Denne kunnskapsmangelen gjelder trolig ikke bare respondentene, men har nok en overføringsverdi til resten av samfunnet. Det er antagelig flere i befolkningen som kunne hatt bedre kjennskap til regelverket som omhandler all vareførsel inn til Norge. Ved å informere, og gjøre etaten tydelig og fremme lover og regler som omhandler vareflyt, kan det bidra til økt kunnskap og mer legal trafikk. En slik økt kunnskap kan også bidra til mer trygghet for de reisende. Videre kan dette bidra med å skape en befolkning som er trygge på det viktige regelverket som omhandler vareflyt, når de er på reise og skal tilbake til Norge.

Regjeringen.no; regjeringen.no. <https://www.regjeringen.no/no/dep/kd/org/etater-og-virksomheter/underliggende-etater/sikt-kunnskapssektorens-tjenesteleverandor/id2894920/>

Lagestad, P., Dietrichson, M., Aasen, B., Kløkstad, H., Løkkebakken, M., Lussand, K., Solheim, J. E., Langballe, Å., Solberg, T., & Markussen, E. R. (2022). *Politiets bruk av maktmidler*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/6d791b69b71a4fe9bfedd13af2900750/no/pdfs/politiets-bruk-av-maktmidler.pdf>

Lie, A. L. (2010). Politiets bruk av fysisk makt. *Politihøgskolen*. <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/175066/Politiets%20bruk%20av%20fysisk%20makt%20.pdf?sequence=1>

Lovdata. (2015, 27. mai). *Ny straffelov – reglene om nødverge og selvtekt—Lovdata*. https://lovdata.no/artikkel/ny_straffelov__reglene_om_nodverge_og_selvtekt/1562

McShane, S., & Von Glinow, M. A. (2021). *Organizational behaviour* (9. utg.). McGraw Hill Education.

NAOB. (u.å. -a). *situasjon—Det Norske Akademis ordbok*. Det Norske Akademis Ordbok. Hentet 1. mars 2024, fra <https://naob.no/ordbok/situasjon>

NAOB. (u.å. -b). *skånsom—Det Norske Akademis ordbok*. Hentet 14. mai 2024, fra <https://naob.no/ordbok/sk%C3%A5nsom>

NOU 2003: 19. (2003). *Makt og demokrati*. Arbeids- og administrasjonsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/316f4765f7c44a2c8def9dcdb5da8f30/no/pdfs/nou200320030019000dddpdfs.pdf>

NOU 2009:12. (2009). *Et ansvarlig politi, åpenhet, kontroll og læring*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/b23f9c491cea42f1b99f46aae899377e/no/pdf>

s/nou200920090012000dddpdfs.pdf

NOU 2017:9. (2017). *Politi og bevæpning—Legalitet, nødvendighet, forholdsmessighet og ansvarlighet*. Justis- og beredskapsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/1a1e793002264d9cb5b940e673622984/nou/pdfs/nou201720170009000dddpdfs.pdf>

Oxfords Learner's Dictionaries. (u.å.). *SITUATION / English meaning—Cambridge*

Dictionary. Oxfords Learner's Dictionaries. Hentet 1. mars 2024, fra

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/situation>

Polit, D. F., & Beck, C. T. (2008). *Nursing Research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice* (8. utg.). Lippincott Williams & Wilkins.

https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=Ej3wstotgkQC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Polit+%26+Beck,+2008&ots=wiJxDO6wwn&sig=EXrKFK5Tz3dHoKb9BB71rCqfihU&redir_esc=y#v=onepage&q=pilot&f=false

Politi loven. (1995). *Lov om politiet (politi loven)—Kapittel II. Om utførelsen av polititjenesten—Lovdata* (LOV-1995-08-04-53). Lovdata.

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1995-08-04-53/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2

Store Norske Leksikon. (2023a). Kontroll. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/kontroll>

Store Norske Leksikon. (2023b). Kontrollere. I *Store norske leksikon*.

<https://snl.no/kontrollere>

Straffeprosess loven. (1986). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosess loven)—*

Lovdata (LOV-1981-05-22-25). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25?q=straffeprosessloven>

Tobore, T. O. (2023). On power and its corrupting effects: The effects of power on human behavior and the limits of accountability systems. *Communicative & Integrative Biology*, 16(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/19420889.2023.2246793>

- Tolletaten. (u.å.). *Om bachelorutdanningen*. blitoller.no. Hentet 29. januar 2024, fra <https://blitoller.no/bachelorutdanningen/om-bachelorutdanningen>
- Tolletaten. (2021, 12. juli). *Tolletatens rolle—Tolletaten*. Toll.no. <http://www.toll.no/no/bedrift/immaterialrettigheter-ipr/tolletatens-rolle---tilbakehold-ved-brudd-pa-immaterialrettigheter--ipr/>
- Tolletaten. (2022, 16. september). *Nytt tollregelverk trer i kraft 1. Januar 2023*. Toll.no. <http://www.toll.no/no/bedrift/nytt-fra-tolletaten/nytt-tollregelverk-trer-i-kraft-1.-januar-2023/>
- Tolletaten. (2024, 17. januar). *Om oss*. Toll.no. <http://www.toll.no/no/om-tolletaten/om-oss/>
- Ugelvik, T. (2019). *Sosial kontroll*. Universitetsforlaget.
- University Center for Teaching and learning. (u.å.). *Tips for Writing Good Survey Questions – University Center for Teaching and Learning*. University of Pittsburgh. Hentet 27. februar 2024, fra <https://teaching.pitt.edu/resources/tips-for-writing-good-survey-questions/>
- University of Montana. (u.å.). *Why Do Research?* Hentet 17. april 2024, fra <https://www.umt.edu/undergraduate-research/research/why-research.php>
- Vareførselsforskriften. (2022). *Forskrift om inn- og utførsel av varer (FOR-2022-10-27-1901)*. Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2022-10-27-1901>
- Vareførselsloven. (2022). *Lov om inn- og utførsel av varer (LOV-2022-03-11-9)*. Lovdata. <https://lovdata.no/lov/2022-03-11-9>
- Våpenforskriften. (2021). *Forskrift om våpen, skytevåpen, våpendelar og ammunisjon (våpenforskriften)—Lovdata (FOR-2021-05-07-1452)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2021-05-07-1452>

9. Vedlegg

Spørreskjema i forbindelse med bacheloroppgave i Toll, vareførsel og grensekontroll, våren 2024.

Hei.

Jeg heter Karoline og går sisteåret på studiet Toll, vareførsel og Grensekontroll ved Universitetet i Stavanger og holder på å skrive bacheloroppgave. Temaet for min bachelor er tolletaten og makt, og ønsker dermed å stille noen spørsmål som angår dette temaet.

Dine svar vil være helt anonyme i oppgaven, du trenger derfor IKKE oppgi navn, alder eller kjønn.

Jeg ønsker at du svarer ut fra nåværende kunnskap om tolletaten og deres arbeid. Det er ikke nødvendig å lese seg opp for å finne eventuelle riktige svar.

Tusen takk for at du tar deg tid til å svare!

1. Hvordan vil du forklare begrepet makt?

Spørsmålene under vil ta for seg en situasjon der reisende krysser grensen og er i kontakt med tolletaten.

Er det lov at tolleren gjennomføre dette?

	JA	NEI	VET IKKE
Kjenne på klærne til de reisende?			
Kikke i munnen til den reisende?			
Sjekke munnen til den reisende, med bruk av hansker?			
Sjekke kroppens resterende hulrom? (skjede, endetarm)			
Be den reisende bevege seg rundt naken?			
Kan en mann kontrollere en kvinnes koffert, eller en kvinne kontrollere en manns koffert?			
Kan en mann kontrollere en kvinne, eller en kvinne kontrollere en mann ved fullstendig avkledning? (den reisende kler seg helt naken)			
Kan den reisende bes om å kle av seg yttertøy i kontrollområdet der andre reisende kan se situasjonen?			
Kan den reisende bes om å kle helt av seg, mens andre reisende kan se det?			

Er det makt hvis tollere utøver disse handlingene?

	JA	NEI	VET IKKE
Står på grønn sone?			
Står på rød sone?			
Observerer de reisende?			
Sier <i>hei</i> til de reisende når de går gjennom grønn sone?			
Snakker med de reisende angående reisen?			
Ser på den reisende mens de går gjennom grønn sone?			
Stopper de reisende i grønn sone?			
Åpner koffertene til de reisende?			
Sjekker innholdet i koffertene?			
Ta den reisende inn på et privat rom? (kun tollere og reisende til stede)			
Be den reisende å kle seg helt naken på et privat rom? (kun tollere og reisende til stede)			

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Tolletaten som maktutøver*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i spørreundersøkelsen med spørreskjema
- at mine anonyme svar kan brukes i prosjektet
- ved å levere spørreskjemaet aksepterer du at dette er gjort frivillig og at du ikke vil få fjernet dine svar i ettertid, da svarene dine er anonyme

Ved å levere fra meg dette skjemaet bekrefter jeg at det er gjort frivillig og at jeg ikke vil få fjernet svarene mine i ettertid, da svarene er anonyme.